

İnsanın “Yeni” Arayışında Hafızasının İçeriklerine ve İnsanlık İdeali İddiasının Kapsayıcılığına Eleştirel Bir Bakış

A Critical Look at the Contents of Human Memory in the Search for the "New" and the Inclusiveness of the Ideal of Humanity

ZAFER GÜNDÜZ

Sivas Cumhuriyet University

Received: 23.12.2023 | Accepted: 24.06.2023

Abstract: Memory, which takes its object from history as well as experience, is a special possibility that shapes human actions in line with a purpose and forms self-consciousness. In this aspect, changes in the social, cultural, scientific and intellectual spheres affect the memory of the human being, who is claimed to be a moral being, which establishes his/her relationship and belonging to the place where he/she lives and to others. As a matter of fact, as a criticism of the current developments, it is necessary to emphasize the integrity of the human being, who is being transformed, in a way to remain on an ontological ground and to constantly emphasize that he is a moral being. In this context, as a suggestion, Sarioğlu's moral attitude, which he tries to defend by taking into account the ontological foundations of existence, both includes a constitutive analysis of human memory and is an answer to the orientation of man in the shaping of today. Therefore, in this study, the holistic structure of the human being, which is the subject of Sarioğlu's criticism on the ontological-moral ground, which he forgets or tries to make him forget in his search for the beginning of his own existence as a subject (superior/human), and his evaluations on both entrustment, being-together, and the use of reason with a moral content are discussed.

Keywords: Sarioğlu, morality, memory, subject, looking, seeing.

Giriş¹

Sanal yaşama doğru ilerlediğimiz/sürüklendiğimiz günümüzde, insan ve yapay zekâ arasındaki ayrım, bu ayrımın yapısal bir farka mı karşılık geldiği, yoksa derece farkı mı olduğu gibi soru(n)lar sıklıkla karşımıza çıkmakta ve tartışılmaktadır. Bu soru(n)lar ile alakalı çağdaş düşünsel tartışmalarda hangi tutum alınır, alınsın, insanın kendi varoluşunu ve hayatının anlamını sorguladığı ve yapay zekânın, insanı ve yaşam alanlarını yok edeceğine ilişkin karamsar düşünüş biçimi giderek artmaktadır. Bu şekilde bir varoluşsal kaygının oluşmasının ve olgunlaşmasının bir nedeni de, insanın hafızasında bu kaygıyı barındıran tarihselliğin dinamik şekilde sürekli karşısında durmasıdır. Tarihsellikten beslenen hafıza insana, ‘yaşam içinde kalması’, ‘güvenli bir hayat kurması’ ve ‘toplumsal yapıyı da bu istemleri koruyacak şekilde inşa etmesi’ gerektiğini öğretmektedir. Hafızanın, tarihsel birikimden getirdiği ‘değişime bağımlı’, ‘sınırlı varolan’, ‘ölüme yönelik’ ve ‘başkasına bağımlı’ olma gibi niteliklerine dikkat edilirse, insan yaşamında kurucu bu unsurun, teknolojik gelişmeler ile şekillenmesinin gündelik hayatın hızlı değişiminde, “normalleşme” çabası üzerinde ve bir bütün olarak insanın anlaşılmasında ne düzeyde önemli olduğu daha anlaşılır olmaktadır. Zira hafıza insanın şimdide, bir mekânda yaşayabilmesinin ve geleceğe tutunabilmesinin olanağını insana sunmaktadır.

İnsan ve onun toplumsal yapısını kuran hafıza ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken en önemli boyutlardan biri tüm anlam yapılarının oluştuğu mekân olmaktadır; zira insan yaşamında her türlü davranış ve kavrayış mekân içinde gerçekleşmektedir. Birlikte-olma, bir-arada-olma, bütünlük içinde varolma gibi insan hafızasının, toplumsallığı kuran bağlayıcı içerikleri, insanın varolduğu ve yaşadığı mekâna onu zorunlu olarak bağlamakta, toplumsal yaşamının korunmasının ana unsurları sayılacak

¹ Bu çalışma SCÜ Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak, “Ontolojik Düzlemde Epistemolojik Düzleme Geçiş: Başlangıç Sorunu” adlı Felsefe Doktora tezinden üretilmiştir. Aynı şekilde çalışmada geçen tartışmaların büyük çoğunluğu, tez yazım sürecinde tezin danışmanı olan Prof. Dr. Hüseyin SARIOĞLU ile tez yazım ve kontrol sürecinde yaptığımız tartışma ve müzakereler ışığında oluşmuş ve olgunlaşmıştır. Bu çalışmanın fikir ve cesaretinin oluşmasında Sarioğlu’nun büyük katkıları olmuştur.

ahlâk, anlam ve değer de bu ilişkilerde oluşturulmaktadır. Oysa teknolojinin egemenliğini arttırdığı çağımızda, insanın hafıza ile ilişkisinde, hafızanın bağlayıcı içeriklerinin etkisi azalmaya ve bu doğrultuda mekân “yeni” bir dönüşüme uğramaya başlamaktadır. Hafızanın bağlayıcı içerikleri sayesinde insan, kendi varlığını keşfetmekte, nasıl bir yapının üyesi olduğunu anlamakta ve bu yapıya neden ait olması gerektiğine kanaat getirmektedir. Bu açıdan hafızanın bağlayıcı içerikleri olan tarih metafizikleri de denen zaman, mekân, kültür, inanç, köken, gaye gibi insanın kendilik bilincini ve toplumsallığını kuran yapıların ontolojik bağlamda çağımızın gelişmelerine de işaret edecek şekilde ele alınması gerekmektedir. Aynı şekilde yaşamın önemli bir parçası olan ve toplumsal bütünlüğü kuran ahlaki tutumda bu içeriklere bağlı olarak şekillenmektedir (Bıçak, 2015)

Heidegger, *Varlık ve Zaman* (2011) adlı eserinde insanı ele alırken, öncelikle onun içinde varoluşunu kurduğu dünyayı ve mekânı karşımıza çıkarmaktadır. Zira insan tüm düşünme yapılarından önce, ilkin bir mekân içinde doğmakta ve burada varoluşunu sergilemektedir. Bu mekânda karşılaştığı şeyler daha önceden anlam yüklenmiş, kurulmuş bir yapı olarak ona sunulmaktadır. Bu açıdan insanın içinde doğduğu ve varoluşunu gerçekleştirdiği mekân, kurucu bir dinamik güç olarak hem toplumsal yapıyı hem de insanın benlik bilincini şekillendiren ön-ontolojik bir yapıdır (Heidegger, 2011, ss. 11-29). Mekân, hem insanı kuran hem de insan tarafından kurulmuş çift anlama da sahiptir. Yine de mekânın ontolojik bir yapı olarak kendinde unutulmaması gereken bir hususu daha bulunmaktadır. Mekân dünyanın dünyasallığını, fiziksel varlığı, doğa yasalarının nesnesi olan ve kendinde şey anlamını örtük olarak taşıyan bir yapıdır (Heidegger, 2011, ss. 20-29). Bu hali ile kendinde ontolojik bir imgeleme sahip olan mekân, dünyanın dünyasallığının yanında onun anlamlı, fonksiyonel, rasyonel hale getirilmiş bir biçimi, yani tüm içerikleri ile beraber bir nedensellik insan tarafından kurulmuş, oluşturulmuş bir yapı olmaktadır (Heidegger, 2014, ss. 90-92)

Öte yandan aynı insan bu yapının içinde doğmakta ve kendisi için önceden kurulmuş bu yapının bütün kurallarına razı olmaktadır. Hazır bulunuşluk çerçevesinde insan, kendisinden önde olan bu anlamlar bütününde hem yerleşmeye hem de orada yerleşmeye çalışmaktadır. İnsan bu mekân içinde kendi *heteretopyasını* oluşturmakta ve mekânın kendisine ait

olması için hem onun tarafından dönüşmekte hem de onu dönüştürmektedir (Literatürde daha çok Foucault ismi ile anılan bu kavramın menşei, Jorge Luis Borges’e dayanmaktadır. Borges bir topoloji-mekân ilişkisi bağlamında kavramı topoi (topos)’dan üretmiştir. Foucault için bu kavram yaşamın basit bir kurucu yapısına işaret ettiği gibi, mimari bir kavrayış ile yaşamın gri alanlarına da işaret etmektedir. Böylece birey hem yaşamda bir şey olabilme adına hazır bulduğu önsel yapıları edinmekte hem de bu yapıların kurulmasında bizatihi olarak sorumluluk almaktadır. Nitekim özne olabilmenin ve yaşamda dinamik olabilmenin öznel boyutu Foucault için bu ikinci anlam ile ilişkilidir diye ifade edebilir (Vidler vd., 2014, ss. 18-22). Bu dönüşüm ile insan toplumsal yaşamı kurmaktadır. Farklı kültürler, inançlar, devletler bu dönüşümün makro temsilleri olup, en küçük temsiller ise aile olmaktadır. Günümüzde ise bu dönüşüm farklı bir nitelik kazanmaktadır. Teknolojinin ve bilimsel gelişmelerin neticesinde kurulmaya çalışılan simülasyon ve simülakr mekân, kurucu mekânı ontolojik ve kendinde bir imkana sahip olmasından ayırmakta, yapay bir bilgisayar programlama diline dönüştürmekte, “yeni” olarak adlandırıp, insanın hafızasının içeriklerinden ve bağlamlarından koparmaya çalışmaktadır. Öyle ki bu gelişmeler ile beraber “yeni insan”, “yeni yaşam”, “yeni dünya” iddiaları gündemimize girmektedir. Yaşamın yapay zekâ ile donatılarak maki-neleşmesi, insanın günlük hayatının önce toplumsal yanını sınırlandırmakta ve sonrasında onu kendi dünyasına kapanmış bir varolan (“singularity”) haline getirmektedir (Chalmers, 2010, ss. 7-65; Sarioğlu, 2020, ss. 797-819). Pandemi ve dijitalleşme üzerinden yürüyen tartışmalarda da işaret edildiği üzere teknolojik bağımlılık olan sanal yaşam; daha sağlıklı, güvenilir ve korunaklı bir alan gibi insana sunulmakta, dolaylı olarak “yeni”nin inşası bir şekilde desteklenmektedir. Bu bağlamda insan bilincinin hafıza ile doğrudan ilişkisi düşünüldüğünde bu tartışmalarda ayrışılması ve ortaklaşılması gereken hususların açığa çıkarılması, hafızanın “yeni”nin inşasındaki yerinin ve onun sibernetik çağda yeniden kurulma çabasında yer alan hatırlanılması ve unutulması gereken yanlarının tespiti, mekanikleşen ve rasyonelleştirilmeye çalışılan düşüncenin “bakmak” ve “görmek” kavramları ile birlikte okunması gerekmektedir. İnsanın ontolojik hafızası ve buna bağlı bir ahlak idesi, bizi önce ontolojik bir varolan olarak insana, varoluşun gerçekleştiği dünyaya ve mekân kavramına sonrasında sırayla

akıl-bilgi kavrayışına ve ahlak idesine götürmektedir. Bu sebeple çalışmada insanın, hazır bulunuşluk dahilinde bir mekân içinde doğmasından başlayarak bir varolan oluşu, insan olmanın bilen ve algılayan yapısı ile özne olarak insan olması süreci göz önüne alınıp, insanın kurucu mekândan, kendi kurduğu mekâna yönelişine değinilmektedir. Aynı şekilde teknolojik ve bilimsel gelişmelerin insanın özneleşmesindeki etkisine de vurgu yapıp, özne olarak insanın bu gelişmelerden beklentisine ve bu beklentinin insanda hem bir kopuş hem de bir başlangıç anlamına geldiğine işaret edilmektedir. Böylece bu sürecin yaşam içindeki etkisinin kendisini ahlak ve değer alanında göstermekte olduğu, yani bir ahlak problemi olduğu ifade edilip, insanın bütünlüğüne dair ontolojik ve ahlaki bir tutumun nasıl olması gerektiğine Sarioğlu'nun değerlendirmeleri ve önerileri çerçevesinde yer verilmektedir. Dolayısıyla eleştirel bir üslup ile ve bütünlüklü bir şekilde mevcut insan anlayışının bizi yönlendireceği hedefin, bir insanlık ideali olmaktan uzak olduğu ifade edilmiş olacaktır.

1. Hafıza-Mekân İlişkisi

Hafıza TDK'ya göre “bellek” anlamına gelip, bellek ise *yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, zihin* anlamında kullanılmaktadır (Bkz., <https://sozluk.gov.tr>). İnsanın özel bir olanağı olan hafıza, nesnesini tarihsellikten getirmekte, insanın hazır bulduğu kurucu mekânı kabullenmesini ve ona uyum göstermesini sağlamaktadır. İnsan hafıza ile bu mekânda kendi özel alanını (heterotopiasını) kurmaktadır. Hafıza dinamik bir şekilde tarihsellikten beslenmekte ve şimdinin kurulmasını sağlamaktadır. Bu açıdan hafızanın sübjektif, belirlenemez bir yapısı olduğu düşünülse de hafıza içeriklerinin istendik bir dönüşüme tabi tutulmayacağı tam olarak söylenememektedir. Nitekim teknolojik araştırmalar hafızanın insan beyninde depolanma biçimi üzerine araştırmalar yaparken, istendik davranış değişikliklerinin olanağını, hafızanın yeniden kurulması üzerinden araştırmaya çalışmaktadırlar (Korkmaz & Mahiroğlu, 2007, ss. 93-104). Hafızanın içerikleri geçmiş tecrübeler, karşılaşmalar ve dolayimli öğrenilen şeyler ile kurulup, insan yaşamında hem şimdinin hem de geleceğin kurulmasında önemli bir paya sahiptir. Tecrübelerin her ne kadar istendik bir tarafı olsa da psikanalitik açıdan aynı şekilde bir etkiden bahsedilmektedir. Aksine tecrübelerin istendik bir davranış biçimi olması, tecrübe

sahibinin, deneyimin gerçekleştiği mekân ile aidiyetini güvenli hale getirirken, tecrübenin beklenmeyen ve öngörülme- yen bir içeriği daha bulunmakta olup, aidiyetin güvenli bağlanma zemininin dışında, onun kendi varlığını öylece ve bağımsız bir varolan olarak ortaya serimlediği hissiyatını getirmektedir. Bu açıdan hafızanın oluşması ve olgunlaşmasının birincisi istendik, kontrollü tecrübeler ikincisi ise beklenilmeyen ve hesaplanmayan dış etkiler yapısı bulunmaktadır. Hafıza içeriklerinin oluşmasının bu iki özel yanı ile beraber onun tekrarlanabilen ya da pekişen bir olanağa da sahip olması gerekmektedir (Korkmaz & Mahiroğlu, 2007, ss. 99-102).

Geçmiş tecrübelerin insanın zihninde saklanması birincisi statik ikincisi ise dinamik iki tarafı bulunmaktadır. İlk insanın tecrübe ettiği her şeyi zihninde depolamasını, aşkınsal/soyut düşünmesini ve saf aklın/düşünmenin yapısını oluşturmakta, ikincisi ise bu tecrübelerin insan davranışında bir karşılığına, insanın mekân içinde kimliğinin oluşmasına ve pratik aklın yapısına işaret etmektedir, ki bu durum insanın hem şimdide hem de geleceğe dönük yaşamasında eylemlerinin nedeni olmaktadır.

İlk anlamı ile hafıza, tüm metafizik düşünme yapılarına rağmen bilimsel ve teknolojik bir tutum ile daha çok mekanik olarak ele alınmakta, insan biyolojisinin ve nörolojinin konusu olmakta ve tecrübenin beyinde nerede oluştuğuna, nerede depolandığına, hangi yollardan geçerek beyine ulaştığına gibi çeşitli sorular çerçevesinde tamamen temel bilimlerin konusu olmaktadır. Nitekim bilimler bu konu ile alakalı birçok çalışma yürütmekte ve beynin hem kendinde bir organ oluşu hem de bedendeki işlevi üzerinden belirlemeler yapmaktadır.

İkinci anlamı ile hafıza temel bilimlerin alanı olmaktan çok sosyal bilimlerin alanına girmektedir. Hafızaya konu olan içerikler, öylece mekanik bir ilişki sonucu ya da bilgisayar kodlaması gibi insanda oluşmamakta ve depolanmamaktadır. Her tecrübe ve yaşanmışlık, tecrübe sahibini, tecrübeye konu olan içeriği ve tecrübedeki başkasını da barındırmaktadır. İnsan dünyaya gelişinden başlayarak ölümüne kadar geçen sürede başkası ile karşılaşmakta, onla iletişim kurmakta, ona temas etmekte ve bu süreçte öğrenmektedir. Yaşam yolculuğunda ki karşılaşmalara kendinden bir şeyler katmakta ve deneyimlediği şeyleri anlamlı bir dizge halinde zihninde kurmaktadır. Bu anlamda insan yaşamda sürekli bir oluş içinde varolmaktadır. Sürekli olarak yeni şeyler deneyimlemekte, farklı olana yönel-

mekte, onu daha önce deneyimlediği şeyler ile karşılaştırmakta, benzerliğini açığa çıkarmakta ve aralarında ilişki kurmaktadır. Bir ardışıklık izlenimi de veren deneyimleme sürecinin nesneleri arasında kurduğu bağıntılar ile başkasını anlaşılır hale getirmekte, onun öylece orada varoluşunun bağlantılarını, zamanlılığını, mekân içindeki yerleşikliğini açığa çıkarmaktadır. Böylece de hafıza içeriklerinin anlamı oluşmakta ve pekişmektedir. Bu ise insanın mekânda var olabilmesinin olanağını sağlamakta ve kendisini mekânın yapısal zorunlu içeriğinden ayırmasına vesile olmaktadır. İnsanın mekân içinde olmaya razı olup bu mekânın zorunlu yapısal içeriklerine rıza göstermesini sağlayan özel olanak da hafızanın tecrübeden getirdiği ve pekiştirdiği anlamda istenmedik ve öngörülemeyen davranış değişiklikleri olmaktadır.

Başkasına dair analiz, deneyimleyen insanın kendisini de içermekte ve dolayımı olarak kendi varoluşunu da kurmaktadır. Hafızanın içerikleri bu açıdan hem başkasının varlığını, hem başkası ile olan deneyimin kendisini, hem de tecrübe sahibini içermektedir. Dolayısıyla hafızadan bahsetmek mekanik bir ilişkiden ve fonksiyonel bir analizden daha karmaşık bağıntılara işaret etmektedir. Böylece insanın kendisinden bahsetmek, içinde yaşadığı dünyanın ve bu dünyaya ait tüm varolanların birleşiminden bahsetmek anlamına gelmektedir. Nitekim hafıza, bu bütünlüğün insan belleğinde, toplumsal yapı içindeki temsilinde, kültüründe, kimliğinde ve ahlaki tutumunda olgunlaşan anlamı taşımaktadır. Genel olarak ise hafıza ve onun nezdinde insan, zamansal ve mekânsal bir sınırlılıkta varolmakta, varoluşunu bu sınırlılık içinde kurmaktadır. Mekân ve zamana bağlı olarak tecrübe içine girmekte, başkasından etkilenmekte, kimliğini kazanmaktadır. Oysa teknoloji çağında insan, bizatihi tecrübe edişini azaltmakta, başkası ile temasını ve karşılaşmasını makinelerle bırakmakta, adeta yapay bir yaşam alanı kurmaktadır. Reel dünya ile olan günlük ilişkisini azaltan insan, araya yapay zekâyı, akıllı makineleri koymaktadır. Dolayısıyla teknoloji bağımlısı olacağı ve hafızasının içeriklerini de bu yaşamın dinamikleri ile kuracağı bir “yeni” yaşama/mekâna sürüklenmektedir.

Hafızanın ikili anlaşılma biçiminde değiştiğimiz ilkin, onun biyolojik ve nörolojik yapısının analizini temel bilimlere bırakmış olsak da, sanal dünya dediğimiz çağda yapay zekâ, modellemelerinin kurgulanışında temel bilimlerin konusuna dahil ettiğimiz mekanik içeriğe de sahip çıkmak-

tadır. Nitekim bu alanda çalışma yapan bilim insanları hafızanın ve genel anlamda insanın anlaşılmasında kendilerine felsefi bir tutumla mekanik ve Kartezyen yöntemi kullanmaktadır. Bu anlamda hafızanın anlaşılmasında ikinci yapı olan onun dinamik tarafı yine ilk yapı üzerine oturtulmaya çalışılmaktadır. Hafıza içerikleri ve düşünme eylemi her şeyden önce beyinde gerçekleşmekte, deneyim ise fiziksel ve sinirsel yollarla beyine taşımakta ve burada şimdilik tam olarak anlaşılmamış bulunan bir şekilde depolanmaktadır. Beyin de aynı şekilde biyolojik bir organizma olup, psikiyatrik, nörolojik ve farmakolojik olarak kavranmakta ve müdahale edilmektedir. Böylece hafıza ve genel anlamda düşünme beyine ve temel bilimlere konu olacak bir yapıya indirgenmektedir. Her ne kadar insanın bu şekilde kartezyen bir yapıya indirgenerek anlaşılması hususunda “böyle değil” denilse de, temelde bilimsel ve teknolojik bakış mevcut yaşamı hem domine etmekte hem de kurmaktadır. Oysa bu bakışa itiraz olarak, genelde varlığa özelde insana dair kavrayış biçimleri Batı düşüncesine temel teşkil edecek şekilde anlaşılmadan, rasyonel ve mekanik bir zemine indirgenmeden, transendental yöntemlerle öznelleştirilmeden de bir anlama sahip olduğu ifade edilebilir. Bu anlamda Sarioğlu’nun tutumu, hem tahayyül edici ve bütünüleyici bir ontolojik zemini korumakta, hem de özel olarak insanın, varlığı keşfedici bir kararlılığa sahip olduğuna da işaret edilerek sorumluluk duygusu taşıyan ontolojik bir ahlaki bir zemin teşkil edilmekte ve insanın varoluşu da emanet alınan olarak kavranılmaktadır. Şimdilik bu şekilde işaret ettiğimiz bu kavrayış biçimi, insanın ve genelde Varlık’ın anlaşılmasında üzerinde durulması gereken önemli bir anlama yöntemini bize sunmaktadır (Sarioğlu, 2021a).

2. Mekân-İnsan İlişkisi

Teknoloji, yapay zekâ, hiper gerçeklik çağı gibi tanımlamalar ile belirlemeye, anlaşılır hale getirmeye çalıştığımız günümüz dünyası çok hızlı bir şekilde sosyal, kültürel ve yapısal dönüşüme uğramaktadır. Bu dönüşümde, insanın toplumsal yaşama fiziksel katılımının azalmasının yanında teknolojinin yaşama müdahale eden dinamik güç haline gelmesinin ayrı ayrı etkisi bulunmaktadır. Teknolojinin niteliğinin arttığı ve insan yaşamında vazgeçilmez bir noktaya geldiği bir dönemi yaşadığımız kabullenilen bir gerçek olmaktadır. Birçok düşünür bu ilerleyişe dair olumsuz eleştiriler yapmaktadır. Yine de insan, teknoloji ile yaşamada ve onu kendi

yaşamında etkin bir noktaya taşımakta ısrarcı olmaktadır. Dolayısıyla hafızanın içeriklerine ve bu içeriklerin nesnesinden koparılarak dönüşümüne dair araştırma, tüm eleştirilere rağmen teknoloji ve yapay zekâ çalışmalarındaki insanın maksadına, onun “yeni” yaşam arzusunun neye işaret ettiğine de değinmelidir. Böylece insanın temelde ontolojik bir problemi olduğu öne çıkarılıp ve bunun da insanın kendi varlığına dair bir başlangıç derdi olduğuna işaret edilebilecektir. İnsanın yeni arayışının kendisinin ontolojik yapısına dair yeni bir başlangıç ve kopuş anlamı taşıdığı, bunun birçok yansımasının olacağı ve aynı zamanda bir ahlak problemi de olduğuna işaret edilip, öneri olarak insanın bütünlüğüne, varlık yapısının ise birlikte-olma, bir-arada-olma ve emanet alma zemininde oluşup olgunlaştığına vurgu yapıp, gelişmelerin seyrine yönelik okumanın da bu şekilde yapılması gerektiği vurgulanmalıdır.

İnsanın “yeni” arayışına neden olan varlıksal yapısı, bir başlangıç problemi olarak karşımıza insandan ne anladığımız sorusunu da getirmektedir. Bu açıdan bu çalışmada insanın üçlü bir varoluş içinde olduğu kabulü ile hareket edilmektedir. İnsanın ilk yapısı temel bilimlerin konusu olan mekanik bir yapıya sahip varlık anlamında, onun beşerî bir varolan olmasına denk gelmektedir. Oysa insan, dünyada bedensel yapısı ile beraber, bu dünyayı deneyimleyen, ona anlamlar yükleyen bir varoluş içinde olmaktadır. O varolanlar arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran, bu ilişkiye dair nedensel bir bağlantı oluşturan bir varlıktır. Bu anlamda dünyadan bahsetmek mekândan bahsetmek anlamına gelmektedir. Mekân bu açıdan fenomenolojik bir anlama sahiptir, dünyanın kendisi mekânda kendisini açmaktadır (Heidegger, 2011, ss. 212-213). Mekân anlamlı bir yapı olup, deneyimleyen insan için hem hazır bulduğu, içine düştüğü bir kurucu anlamı taşımakta hem de insan deneyimlediği ölçüde onu kendisi için bir şey haline getirmektedir. İnsanın bilen ve keşfeden bir varlık yapısına da açıklık kazandıran mekânın bu anlamında, o mekânın hem merkezinde olmakta hem de mekânın ana parçası olmaktadır. İnsanın ikinci anlamı bilen ve algılayan özel yapısı mekânda oluşmaktadır, ki insanın özel bir durumu da olan bu keşfedici, anlam kazandırıcı yapısı gereği ona varlık olarak insan denebilir. Heidegger için insanın günlük yaşam içinde yaşama kaygısı ile birlikte ikili bir varoluşsal yapısı bulunmaktadır. (İlk yapısı ki Heidegger bu insanı eleştirir), bu insan için varoluşsal kaygı, ontolojik bir

kaygı anlamı taşımayıp, dünya içinde olmanın varoluşsal önceliği ve bir-şey-için-var-olma anlamında bir kipliktir. O bir şey olma adına bu dünya ile bağlı ve bir şey için var olma anlamında da bir etkilenim içinde var olmaktadır. Nitekim insanın ben olma kavrayışında özel bir husus daha var olmaktadır, mekânı önceleyen bir içerik ile bu kavrayış varoluşsal kaygı üretmektedir. Dasein olmanın imkânı bu kaygıyı açığa çıkarmayı ve bir şey için var olmanın bağlayıcı zorunlu yapısından kurtulmayı ve açığa çıkmayı beklemektedir. Bu anlamda Heidegger’in bu kavrayışının haklı hususları taşıdığını belirtmekle beraber, insan varlığının ontolojik yapısı hususunda ve açığa çıkarılması gerekenin önceliği konusunda farklı düşünmekteyiz. Bu çalışmada ele alınan husus bağlamında bir karşıtlık tam olarak bulunmayıp fenomen olarak mekânın önceliği ve bağlayıcılığında onun yöntemini kullanılmaktadır (Heidegger, 2011, ss. 28-31).

Teknolojinin yardımı ile mekânın içinde olmanın anlamında dönüşüm gerçekleşmekte ve insan tüm varolanlara egemen olmaya çalışmaktadır. Bir hegemonya anlamına da gelen insanın egemenlik arzusu, onun güç istemine de işaret etmektedir. Teknolojinin insana, doğaya egemen olması için sunduğu imkanlar neticesinde, varolanlar nesneleşmektedir. Varolanların deney nesnesi haline gelmesi ile beraber, insanın dikkatini yeni bir durum çekmeye başlamaktadır. O bu dünya içinde varolmakta, önceden hazır bulduğu, içine düştüğü kurucu mekâna dahil olmakta ve bu mekânın kurallarını kabullenerek yaşamını sürdürmektedir. Bu yaşamın bir sonu olup, insan sona yaklaştıkça bu dünya ile doğrudan ilişkisi olan bedeni ile alakalı problemlerin olduğunu fark etmektedir. Yaşlanan, kırılgan, mükemmel olmayan beden, insanın egemenlik arzusunu gerçekleştirmesindeki en önemli sorun olarak açığa çıkmaktadır. Modern düşünmenin ve makineleşmenin açığa çıkardığı bu durum günümüze değin “protez” bir kavrayış ile ele alınmış ve makineler desteği ile yaşam sürdürülmüştür. Bedenin yaşam içindeki bebeklikten yaşlılığa dönüşümü, insanda yaşlanma ve ölüm kaygısını açığa çıkarmaktadır. Bu kaygı ontolojik bir problem olarak sürekli gündemde tutulmuş olsa da, insan günümüze değin bu noktada bir çözümün olacağına emin olmamaktadır. Oysa yapay zekâ ve teknoloji ile beraber insan yaşlanmanın ve ölümlü olmanın baskısından kurtulabileceğini düşünmektedir. Nitekim egemenlik ve güç arzusu ile yaşamını dönüştürmeye çalışan insan için tek ve en önemli problem bed-

ni olmaktadır. İnsanın temel ontolojik kaygıları diyeceğimiz bu problemlere yönelimi ve güç arzusu, farklı bir insan yapısına işaret etmektedir. İnsanın egemenlik arzusu ve güç istemi ile dünya içinde oluşuna bu çalışmada özne olarak insan denilmektedir.

Hafızayı doğrudan etkileyen, “yeni” insan, “yeni” yaşam gibi durumların ele alınabilmesi için teknolojinin yaşam içindeki konumunun da anlaşılması gerekmektedir. İnsanlık tarihinin her döneminde makineler ve teknoloji bir şekilde bulunmuş ve insanın yaşam içinde kalma çabasına destek olmuştur. Nehirlerin taşkınlığının kontrolü, gemilerin inşası, kentlerin imarından, günlük yaşamın sıradan ürünlerine kadar birçok alanda teknoloji kullanılmıştır. Oysa daha çok, yaşamda başkası ile birlikte-varolma amacı ile geliştirilen ürünler insanın egemenlik arzusuna yardım etmekten ziyade, yaşamını devam ettirmesine vesile olmuştur. Teknolojinin bu şekilde bir içerik ile insan yaşamında oluşu, onun teknik anlamına işaret etmektedir. Halbuki modern dönem ile beraber teknik anlamından kopan teknoloji insanın doğaya egemen olma amacına hizmet eden bir araç anlamını kazanmıştır. İnsanın egemenlik arzusunun gerçekleşmesine yardımcı olan makineleşme, onun toplumsal yapıyı inşa edişinde ve bu yapının parçası olma biçimlerinin analizinde etkili olmaya başlamış, dolayısıyla toplumsal yapının kurulmasının ana unsurlarından biri olan ahlakın da dönüşmesine ve çağımızın en önemli tartışma konusu olmasına vesile olmuştur (Sarioğlu, 2020, ss. 797-819).

Bir varolan olarak insanın değişen yaşama uyum sağlama ve bu değişimde kendi varoluşunu sürdürebilme çabası, onda edimlerini düzenlemesine ve yaşamını devam ettirebilmesi için amaçlar oluşturmaya vesile olmaktadır. Teknolojik makineleşmenin arttığı çağımızda birlikte yaşama, temel ihtiyaçların giderilmesi, güvenli bir mekân gibi arttırılabilecek problemler, insanın edimlerini etkilemektedir. Şimdilik bu problemlerin giderilmesi arzusu toplumsal yapıyı zorunlu tutmakta, başkası ile paylaştığı mekânın da kalıcılığını tesis etmektedir. Bu sebeple insanın başkası ile birlikte bir mekânda yaşaması, bir zorunluluk gibi görünmekte ve bu onun ontolojik yapısına işaret etmektedir. Böylece insan içinde yaşadığı dünyaya ve başkalarına teknoloji ve yapay zekâ alanlarındaki gelişmeler dikkate alınarak şimdilik bağımlı olmaktadır. Bir varolan olarak insanın yaşamını ve temel ihtiyaçlarını birlikte-olmanın getirdiği olanaklar sayesinde ka-

zanması, varoluşsal bir kaygıya işaret etmemekte, yaşamda kalmanın ötesinde anlam taşımamaktadır. Oysa özne için aynı durumdan bahsetme şansımız olmamaktadır. O Tanrılığa öykünen bir yaşamda kalış arzusu ile kendi varlığının ontolojik yapısını problem olarak görmekte, ölümlü olup, geleceğe dönük yaşaması gereği de bir kaygı olarak sürekli hissetmektedir (Altın, 2016; Sartre, 1994, s. 92).

İnsanın kendi varlığını sorgulamasının önünün açılması için yine onun yaşamda kalma çabasının yanında farklı bir düşünme tavrına daha ihtiyacı bulunmaktadır. Yaşam sürekli dönüşüm içinde olup, insana ihtiyaçlarını karşılarken zorlu süreçler yaşatmaktadır. O karşılaştığı varolanlardan ayrı bir varlık olduğunu fark etmesi için kendisinde olan özel yapıları açığa çıkarmalıdır. Zira o başkasına nazaran düşünen ve başkasının yaşamına müdahale eden bir imkana sahiptir. Canlıları evcilleştirebilir, doğayı dönüştürebilir ve kendi yaşamını zorlu etkilerden kurtaracak bir mekân kurabilir. İnsanın kurucu bir mekândan, kendi kurduğu mekâna doğru ilerleyişinde dış etkiler bulunmuş olsa da bunlar egemenlik ve güç isteminin ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. O kendi mekânını oluşturduğu ölçüde özne olmaya başlamakta, başkasına karşı üstün olduğu hissiyatını edinmektedir. Bu açıdan insanın hafızasının içeriğinin ilkin biyolojik bir tarafı ikincileyin de birlikte-olma da açığa çıkan kurucu mekânda varolmanın baskılayışı ve buna karşı çıkacak şekilde kendi mekânını oluşturma çabası bulunmaktadır. Özneleşme çabası ile beraber hafızanın ikinci kısmı ön plana çıkmakta, bilinç bu şekilleniş ile kendinde bir varlık olarak insanı oluşturmaktadır. Hafızanın ikinci yönü başkasını, başkası ile ilişkiyi, bağımlı olmayı barındırıp insanın varoluşsal tarafını da göstermektedir. Kendinde bir varlık olarak insanın özel bir yapı kuran, kendi mekânını kurucu olanağını açığa çıkarması da aynı şekilde hafızanın ikinci yönünün özel bir yapısıdır (Balanuye, 2008, ss. 49-59).

Öznenin başkasına bağımlı olmasında ilkin mekân ikinci olarak da zaman ile alakalı yönleri bulunmaktadır. Mekân ile alakalı yönü bedene işaret ederken, özelde düşünce ile alakalı yönü ise zamana işaret etmektedir. Günümüze değin teknolojik gelişmelerin insana sunduğu imkanlar nezdinde özne bedeni ile alakalı birçok deney yapmış ve protez bir beden anlayışı geliştirmiştir. Nitekim günümüzde protez bedeninin yerini sentetik beden çalışmaları almış ve kök hücre, DNA çalışmaları ile beraber bedene

nin dış dünyaya bağımlılığı, dünyanın bedene etkisi yani hafızanın kurulumunun içerikleri azaltılmaya çalışılmıştır. Bedenin mekanikleştirilip, makineleştirilmesi ile beraber protez bir bedenden, daha elastik ve esnek bir yapay bedene doğru gelişmeler sürmektedir. Sentetik bedenler diyeceğimiz bu ilerleyiş ile beraber bedenin devamlılığı için gerekli olan temel gereksinimlerin etkisi azaltılmış, dış dünyanın etkisine daha az maruz kalmış ve eskimeyen bir beden haline gelmiş olacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte özne olarak insanın dikkatini daha önemli bir husus çekmeye başlamıştır (Diş, 2019b).

Mekân ile alakalı beden probleminin özne için öneminin ikinci boyutu zamanda açığa çıkmaktadır. Özne bir bedene sahip olarak dünyaya gelmekte, yaşlanmakta ve ölmektedir. Ölüm tam bir son olup, sonrası ise belirsizlik içermektedir. Aynı zamanda ölüme yönelik olarak varoluş içinde olan insan, ölüme yaklaştıkça yaşlanmakta, kırılan olmakta, dış dünyanın etkilerini daha fazla hissetmektedir. Özne açısından bu tam bir eksiklik anlamı taşıyıp, onun egemen olması ve güç sahibi olmasının da ne derece olanaksız olduğunu hissettirmektedir. Dolayısıyla öznenin teknolojik gelişmelerden asıl beklentisi böylece açığa çıkmaktadır. O protez beden düşüncesini kendisine yerleştirirken asıl problemini de daha fazla fark etmektedir. Ontolojik temel kaygılar diyeceğimiz bu problemler özne açısından kendisinin de sıradan bir varlık olduğuna işaret etmektedir. Bu haliyle öznenin teknolojik ve bilimsel gelişmelerden beklentisi yeni bir bakışı getirmektedir. Öznenin ontolojik yapısından kaynaklı, teknolojiyi geliştirme arzuları bulunmaktadır. Özne yapay zekâ ve teknolojik gelişmeler ile kendi ontolojik kaygılarına çözüm bulabileceğini düşünmektedir.

Öznenin günümüze değin kendi varlığının ontolojik ve epistemolojik bütünlüğünde öne çıkardığı hep düşünsel yapısı olmaktadır. Mekân ile bağımlılığını ve ilişkisini sağlayan bedeni dönemsel olarak en iyi, en mükemmel ve en estetik gibi tanımlar ile öne çıkmış, değer edinmiş olsa da, mekanikleşen dünyada bu azalmaktadır. Nitekim teknoloji özneye, bedenini önce protez, sonrasında da sentetik bedene evirtcek bir bakışı vermektedir. Bu aynı zamanda bir arzu dönüşümü olup, en temelde öznenin efendi olma isteminin gerçekleşmesi için protez yaşam arzusunun yapay ve sentetik bir yaşam arzusuna dönüşümü olmaktadır. Makineler ile sağ-

lanan protez yaşamda, özne yaşamda kalışını makineler üzerinden sağlamaya çalışmakta ve insanın bu konuda yeteneksiz ve yetersiz olduğunu düşünmektedir. Makineler insandan daha iyi hesaplama yapmakta, verilen işleri daha iyi ve hızlı gerçekleştirmektedir. Birçok insanın ancak birlikte yapabileceği bir işi bir makine tek başına daha az hata ile gerçekleştirmekte ve seri üretim yapabilmektedir. Dahası insan bu üretim-tüketim yarışında çoktan geriye düşmüş ve makinelerle karşı yenilmiştir. Bu hali ile insanın da makineleştirilmesi, olağan bir dönüşüm olup karşılığını teknolojiye bulmaktadır. Böylece artık insandan bahsetmek deneylenen bir varlıktan bahsetmek anlamına gelip, öylece varolan bir varlığın dünyada varoluşunun önüne geçilmiş olunacaktır. İnsan da deney nesnesi olacak ve üretim-tüketim sürecinin nesnesi olacaktır. Günümüz tüketim kültüründe ne yazık ki bu durum kendisini açık şekilde hissettirmektedir. Yine insanın düşünsel yapısına dair bakışı da dönüşmekte ve onun zamana bağımlılığı azaltılmaya çalışılmaktadır (Ayдын, 2017, ss. 304-327).

İnsan varlığının yaygın kabul edilen ikili yapısı gereği onun ontolojik ve epistemolojik bütünlüğü bulunmaktadır. O dünya içine gelişinden başlayarak, başkası ile tecrübe içine girmekte, karşılaşmakta ve her girdiği tecrübenin etkisi ile düşünsel yapısını kurmaktadır. Bilinç ve hafızanın tecrübede, izlenim, görü, imgelem ve kavram şeklinde düşünsel yapıyı kuruşu, insanın benlik kavrayışı olup, burada başkası ve kendisi ile alakalı tüm belirlenimler onun dolayimsız bütünlüğünü sağlamaktadır. İnsan bu açıdan hem düşünsel hem de ontolojik bir bütünlük kuran hafızası ile varolmaktadır. Hafıza hatıralar olup, insanı yaşamda tutmakta ve yaşayış biçimini kurmaktadır. İnsanın kendinde bir varolan oluşuna imkân veren hafızanın düşünme edimi ile nesnesinden soyutlanması dolayimli olarak mekânın anlamı ve değerini de değiştirmektedir.

İnsan yaşadığı yere özel bir ilgi duymakta, orada aidiyet oluşturmakta ve yerleşmektedir. Mekân bu anlamda insanın kimliğinin de parçası olmaktadır. Hafıza da aynı şekilde kendisine sunulan ve orada kurulduğu yerde anlam yapıları oluşturmaktadır. Başkası ile her karşılaşmasında aşına olduğu mekânı aramakta ya da kendisini oluşturan mekâna dayanarak ilişki kurmaktadır. Hafıza bu açıdan aşinalık ve benzerlik kuran tümelle-yici bir düşünüş biçimi olmaktadır (Güven, 2012, ss. 311-319). Oysa özne olarak insanın ontolojik yapısına dair kaygıları ve onu dönüştürme çabası,

mekânı ve hafızayı değiştirmektedir. Bu dönüşüm birlikte-olmanın ve bir arada olmanın da yok olmasına vesile olmaktadır. Mekânın ve hafızanın içeriğinin dönüşümü insanın kendi düşünsel yapısından kopuşu anlamına gelip, çağımızın en önemli sorunlarından olan şizoik ve yabancılaşmış bireylerin artmasına vesile olmaktadır.

Öznenin teknolojik gelişmelerden beklentisinin, onun varlığına dair olumsuz etkisi ortada iken başka olumsuz sonuçları da olmaktadır. İçinde yaşadığımız pandemi böyle bir netice olup, insanın temel ontolojik kaygılarının daha fazla artmasına neden olmaktadır. Öznenin efendilik arzusu sonucunda ortaya çıkan pandemi, yine öznenin kendi varoluşunda bulunan kaygıları daha fazla arttırmaktadır. Halbuki ontik bir yapı olan yaşamın kendisinin dönüştürülmesi pandeminin de nedeni olmaktadır. Özne, küresel salgında, sanki kendisinin dünyayı dönüştürmesi sonucu açığa çıkmamış gibi davranıp, pandemiye doğal bir felaket gibi göstermeye çalışmakta ve kendi bedeninin ne derece kırılgan olduğunu öne çıkarmaktadır. Pandemi süreci ile beraber, doğanın dönüştürülmesi ve daha fazla kontrol altına alınması gerektiğini öne sürmekte ve yapay zekayı göreve getirmektedir. Yapay zekâ ile donatılmış akıllı evler, plazalar izole yaşama doğru ilerleyen bir sürecin inşası olup, insanın birlikte-olma ve bir-arada olmasının olanağını yok etmekte ve hafızanın da oluşup olgunlaşmasını engellemektedir. Öyle ki Z kuşağı (Zero Generation, sıfırlanma kuşağı) diyeceğimiz yeni bir kuşak hızlı bir şekilde bu yaşama adapte olmuş durumdadır. Hiçbir ahlaki yapının içerisine girmeden, başkası ile sanal ortamlarda temas etmek isteyen bu kuşak, kendi varlığını da sanal yaşamda kurmaktadır. Bu yaşamda hafızanın kurulması da sentetik ve yapay olup, mekânın kuruculuğu teknolojiye sahip olan egemene kalmaktadır. Gündelik yaşamın sanallaşmaya başladığı çağımızın bir arzu sonucu olup olmadığı, insanların kendi istemleri ile dönüşüp dönüşmediği ayrı bir tartışma konusu olup burada dikkatimizi teknolojinin egemen dinamik güçlerin elinde olduğuna vermekteyiz. Nitekim teknolojik ve bilimsel çabalar, büyük ekonomi ve sermaye sahipleri tarafından bilinçli bir şekilde hem kontrol altında tutulmakta hem de şekillendirilmektedir (Zizek, 2012, ss. 48-69).

Özne, güvenlik ve yaşamda kalma kaygısını dinamik tutup, teknolojiyi devreye sokmakta, simülasyon dünyası oluşturmakta ve mekânı sanal-

laştırmaktadır (metaverse). Bu yaşamda öznenin mekân ile alakalı kaygısının zamansal boyutu öne çıkmaktadır. Yaşam toplumsal olmaktan çıkmakta, bireyleşmenin zemini olan hafıza da başkasından azade, sanal dünya ile temas eden bir kurulum içine girmekte ve zorunlu olarak da insan başkasına yabancılaşmaktadır. Bir bilgisayar programlama dili de olan dijital mekân içinde yaşam da istenildiği gibi kurgulanabilmektedir. Böylece insanın başkasına dair tutumunda ahlaki ve değer olarak bir dönüşüm de yaşanmakta, başkasının nesneleştirilmesi, sıradanlaştırılmasının önü açılmaktadır. Başkasının nesneleşmesi, onun istenildiği zaman dönüştürülebilecek, yok edilebilecek önemsenmeyen bir varolan olması anlamına gelmekte, insanın hem bireysel hem de toplumsal yaşamının kurucu unsuru olan ahlaki tutumunda da, bu durum hissedilmektedir. Teknoloji ve yapay zekâ sayesinde daha çok bireyselleşen insan, başkasına dair duygulanımdan kaçınmakta, onun yaşadığı sorunlara hissiyat geliştirmemekte, hatta bu sorunların çözümü için teknolojiyi daha fazla göreve çağırılmaktadır (Akdeniz, 2012, ss. 237-248).

Öznenin önce makineleşen, zamanla mekanikleşen üretim-tüketim sürecinde protez bir yaşam oluşturmaları, günümüzde yerini sentetik, sanal ve dijital mekâna evrilmektedir. Şimdilik erken dönemlerinde olan bu gelişmelerin nasıl bir şekilde mekânı ve insanı dönüştüreceği belirsiz olmakta, öngörüler üzerinden ise tepkiler verilmektedir. Bir bütün olarak öznenin yeni arayışı olan bu dönüşüm, insanın varoluş zeminini dönüştürmesi anlamına gelmekte ve yeni insan, yaşam kavrayışı altında eski olandan kopuşa dayanan bir başlangıç problemi olmaktadır. Öznenin yaşamı dönüştürme çabasını üretim-tüketim ilişkisi içinde okumanın bir anlamı olsa da, ontoloji üzerinden okuma yapıldığında, problem başka bir hal almaktadır. Öznenin üretim-tüketim üzerine kurulu olan varoluşu, onun başkaları ile paylaştığı dünyada varolmasını sağlayan bir olanak sunarken, insan olmanın ontolojik tarafına dair bir çözüm ise sunmamaktadır. Zira özne her şeyden önce bir varolandır ve doğum ile başlayan başlangıcı, ölüm ile biten de bir sonu olmakta, tek yönlü bu ilerleyişinde yaşanmaktadır. Öyle ki yaşlanmak, bedenin güçsüz ve kırılgan olduğu anlamına gelmektedir. Özne olarak insanın güç sahibi olma arzusu ve geleceğe dair beklentileri ile çelişen bu gerçekliğe karşın o, teknoloji ve bilimsel alanda çözümler üretmeye çabalamaktadır. Bedenin eskimişliği

olan ve onun ya iyileştirilmesi ya da yok edilmesi gereken bir varolan olduğuna işaret eden bu bakış yeni olanı bu zeminde kurmaktadır, ki bu yeni başlangıç arzusunun temellerini de oluşturmaktadır. Özne için yeni olanın açığa çıkması için eski olandan kurtulması gerektiği bu başlangıçta, eskinin dönüştürülmesi olası ve zorunlu bir durum gibi gözükmektedir (Anders, 2017; Joy, 2000, ss. 1-18).

3. Sarıoğlu'nun Eleştirel Yaklaşımı ve Değerlendirme

Eskinin yerine yeninin inşası için ilkin insanın hafızasının eski olanla ilişkili her şeyden kurtarılması gerekmektedir. Bu anlamda insanın bir varolan olduğu ve birlikte var olduğu, tanımının bozunuma uğratılması gerekmektedir. O halde bilimsel ve teknolojik gelişmeleri, ilkin insanın bu yapısını yok edecek bir dinamik olarak ele almak gerekmektedir. Nitekim sosyal medya için yapılan tartışmalar da bu noktaya işaret etmektedir. Sosyal medya üzerinden oluşturulmaya çalışılan yeni insan, yaşamı sanal olarak yaşamının daha iyi olduğunu düşünmekte, tüm sosyal ve toplumsal ilişkilerini de buraya taşımaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde sosyal medya kullanımının ve günlük yaşam sürecinde de sosyal medya ortamlarında harcanan zamanının arttığı tespit edilmektedir. Şimdilik bağımlılık gibi görülen sosyal medya kullanımı, insanda bir kimlik inşa etmekte, yaşam ile temasın önüne geçmekte ve duygulanım oluşmasını da engellemektedir (Özdemir ve Yıldırım, 2019, ss. 178-191).

İnsanın yeniden tanımlanması ve ele alınması felsefenin asli görevi olsa da, ne yazık ki, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, günümüzde tanımlama görevini felsefenin elinden almıştır. Felsefe bu açıdan çağı geriden takip etmekte, tarihsel sorunlarına çok fazla dalmış ve mevcut gelişmeleri de bu sorunlar ile ele almaktadır. Halbuki yapay zekâ çağında, felsefenin insanın tanımı için kullandığı ve dayandığı teorik zeminin bir anlamı var denilebileceği gibi tam aksi şekilde yetersiz kaldığı da söylenebilir. Hatta yetersiz kaldığı çokça söylenebilecek bir durum gibi gözükmektedir. Yeni olanı açığa çıkarma ve insanın var-oluşunu değiştirerek yeniden kurma çabası, zorunlu olarak eski tartışmaların da anlamsızlaşmasına vesile olmaktadır. İnsanın tanımında eski olanın vazgeçilmez oluşu düşüncesi hafıza ile ilintili olup, insanın hafızasından koparılamayacağı görüşüne çıkmaktadır. Oysa insanın hafızasının, algısının dönüştürülmesi, yaşam ortamının değiştirilmesi, ona nesnesinden bağımsız yeni bir yaşam alanı

kurulması hususunda ilerlemeler kaydeden gelişmeler, düşünce faaliyetine indirgediği insan edimlerini de bu alanda modellemeye çalışarak sürdürmektedirler.

Nitekim Sarıoğlu için insanın özel bir varlık oluşunda hafızanın duygu ve değer ile ilişkisi bulunmakta, insanda öznel tutumlar hafızanın duygu diyeceğimiz içerikler ile dolması sonucu oluşmaktadır. Halbuki psikiyatri ve nöroloji bilimi hafızanın bu içeriklerine dair incelemeler yapmakta ve hafızanın duygu, değer özerkliğini rasyonelleştirmeye çalışmaktadır. Rasyonelleşen duygu ve düşünce insanın tecrübeye verdiği özel önemi sıradanlaştırmaktadır. Ölçülebilen, bilinen ve hesaplanabilen hafızanın içerikleri sıradanlaştığı ölçüde, *el-altında-olan* haline gelmekte ve unutilan bir varoluşa dönüşmektedir. Öznenin değişim ve dönüşüm arzusu ile dikkatini bilginin kendisine vermesi sonucunda, hafıza içerikleri önemsizleşip, unutilan bir yapı haline gelmekte, bellek ve bilincin kurulmasında, rasyonel tavır öne çıkmaktadır. Hafıza içeriklerinin bu şekilde ölçülen bir yapıya dönüştürülmesi çabası ve bilginin öne çıkarılması arzusu, rasyonelleşmiş bir dünyanın kurulması anlamına gelip, kökeni Platoncu felsefeye dayanan insanın sadece düşünme imkanının daha fazla nasıl arttırılması, beden tarafından ona yapılan baskıdan kurtarılması gerektiği bakışına çıkmaktadır (Sarıoğlu, 2021a).

İnsanın bilen varlık oluşunun öne çıkarılması, bütün anlam arayışlarının en temelde, bilgiye ulaşma anlamına geldiğine, çağımız açısından bir yansıması olarak da belleğin ve bilincin araştırılmasına dikkati çekmektedir. Öznenin bilgi edinme çabasında, kendi varlığının daha iyi anlaşılmasından ziyade, egemen ve güç sahibi olma arzusuna hizmet edecek şekilde bilginin dönüşümü bulunmaktadır. Adeta Tanrı olmaya öykünen bu arzunun gerçekleşebilmesi için düşüncenin, onu sınırlandıran şeylerden kurtarılmasını gerektirmektedir. İşte bu noktada bilimsel gelişmelerin yönelimi daha da açığa çıkmaktadır. İnsanın kendi varlığını dönüştürmesi, üst/ün/-insan olma çabası, daha yüksek bir varoluşta insanı açığa çıkarma arzusu çoğunlukla ama örtülü bir şekilde egemen ve güç sahibi olmak adına ilerletilmektedir. Bu durumda kapsayıcı ve kuşatıcı bir insanlık idealinden bahsetme şansı ortadan kalkmaktadır. Ahlaki bir varlık olan insan tanımı da yetersiz kalmaktadır. İnsanın dünya içinde bir varolan oluşundan başlanacak şekilde, düşünceyi sınırlandıran şeylerden koparılmasının sağlan-

ması için öncelikle, insanın zorunlu birliktelik içinde olduğu başkası ile birlikte oluşuna ve bir aradalığına önem vermeyi bırakmasından başlanması gerekmektedir. Birarada olma ve toplumsal bütünlük gibi varolma ortamları, ‘insanın bizatihi kendisini ortama dahil etmesi ile oluşmakta’ şeklinde insan ve özne merkezli bir okumaya dönüştürülerek olgunlaştırılan bu süreç, insanın ve diğer varolanların önemsizleşmesini çoktan başarmış durumdadır. Özne için deney nesnesi haline getirilmiş başkasının varlığı, öznenin istemlerine karşılık geldiği ölçüde değer kazanmakta, bu anlamda biçimselleştirilmekte veya ihmal edilmektedir. Özne açısından bu, deneyime ve varolma ortamına, “bakmak” ile yönelmek anlamına gelmektedir. Özne başkasına tek yönlü ve kendisi merkezli bakarak var olduğu düşünüşünü öne çıkarınca, başkasının varlığı artık öznenin kendisine bağlanmış olmaktadır. Oysa Sarioğlu’nun da vurguladığı üzere “görmek” ile başkasına yönelmek, başkasının orada oluşunun ve varoluşunun nedeni özneye ait olmaktan kurtarmaktadır. Deneyimleyen özne de aynı şekilde bir varolan olarak oradadır. Bütünün parçası olduğunun da böylece farkına varmaktadır (Sarioğlu, 2021a).

“Bakmak” yönelimi ile varolma deneyimini sergileyen özne, başkasını kendisinin daha iyi bir yaşam sürdürebilmesi için varolan olarak görmektedir. Özne, kendisini bu sebeple onu dönüştürme hakkına sahip olarak düşünmektedir. Tek taraflı ve egemen olma çabası içinde olan özne açısından başkasının varlığının kendisine bağlanması ve öneminin de yine kendisi aracılığı ile açığa çıktığını düşünmesi, özneyi farklı bir noktaya taşımaktadır. Özne başkasını kendi zevki için evcilleştirebilir, deney nesnesi haline getirebilir ya da onun için iyi ve kötü nedir tespiti yapıp, bu tespit neticesinde ona bir yaşam alanı dayatabilir. Bir vicdan muhasebesi de yapıp ona barınaklar kurar, sahte yaşam alanları oluşturur veya zorla ya da zorunda bırakarak bu varolanları orada yaşatır. Bu durumda mevcut durumun anlaşılmasında insanlık ideali nedir gibi bir soru anlamını yitirmekte ve özünde bazı olguların eksik kaldığı hatalı bir analiz içine bizi sevk etmektedir. Bu hatalı analizin eksik kalan, görmezden gelinmeye ya da üstü örtülmeye çalışılan hususu, öznenin ideali nedir ve bu ideal için varolanlar ne kadar nesne haline getirilebilir olmaktadır. Nitekim üzeri örtülüp gizlenmeye çalışılan tek taraflı bu bakışta tüm varolanlar ve özelde insanlık öznenin varolması, daha iyi yaşaması, yükselmesi için var olmak-

tadır. “Bakmak” ile varoluşa yönelen özne eski olanı, kötü olanı, asalak olanı basit, sıradan bir şey diye tanımlayıp onu önemsiz deney nesnesi haline getirmektedir. Kendisini tüm varoluşun merkezine yerleştirdikçe, yükselmekte ve başkasını da önemsiz olarak alçaltmaktadır. Birçok düşünür açısından öznenin henüz toplumsal bir varlık olduğu göz önünde tutulup, onun yukarıda işaret edildiği şekilde yükselişinin hem ontolojik hem de epistemolojik olarak imkânsız olacağı şeklinde bir sav ifade edilmiş olsa da, teknoloji öznenin toplumsallığına da müdahale etmekte ve sanal simülakr mekanlar, karakterler üreterek bu gereksinimi boşa çıkarmaktadır (Rosi, 2021).

“Bakmak” tutumu ile başkasıyla arasına mesafe koyan özne, onu deney nesnesi yaparak da kendi varoluşunu ve varlıksal yapısını özel bir kouna taşımaktadır. Bu şekilde bir bakışın ontolojik bir karşılığı olmasa da, bilgi nazariyesinde bir karşılığı bulunmaktadır. Zira özne açısından kendisi merkezli bir dünyagörüşü oluşmakta ve başkası değersizleşmektedir. Teknoloji çağında ise daha önce işaret ettiğimiz üzere öznenin ontolojik kaygılarına dair bilimsel deneyler yapılmakta ve sadece bilgi nazariyesine denk gelen dönüşümün ontolojik bir karşılığı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu dönüşümün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği şimdilik belirgin bir önerme üretmemiş olsa da, çabanın kendisi belirgin şekilde gözükmektedir. Nitekim özne merkezli bir yönelimin bu çabası ahlaki varoluşu da yine bu ilerleyişe uygun şekilde değiştirmektedir. Önemsizleşen bir arada olma kavrayışı ve başkasının varlığı bu yönelim ile beraber sadece nazari bir değersizleşme yaşamamakta, ontolojik olarak da değersizleşmektedir. Sarıoğlu öznenin bu tek taraflı yönelimine karşı çıkmakta ve ahlaki bakışın bir nazari tutum neticesinde olgunlaştırılmış bir şey olduğuna itiraz etmekte ve ahlaki tutumun ontolojik bir varoluşa işaret ettiğine değinmektedir. Bu anlamda gerek özne gerekse de tüm varoluş emanet alınan bir anlama sahip olmakta ve ahlaki varoluş da aynı şekilde emanet alınan bir içeriği taşımaktadır. Böylece varoluşun ontolojik yapısı, öznenin tahakküm kurucu bir arzuya dönüştürülen ilerlemeci anlayışına bağlanma zorunluluğundan kurtarılmakta, yaşam sadece maddi içeriğe sahip bir anlamdan kurtarılmakta, daha üst bir varoluşsal bütünlüğe ve varlık’a dayandırılmaktadır. Öznenin varoluş içindeki amacı da emanet alma ve “görmek” kavramları çerçevesinde sorumluluk duygusu ile pekişmekte,

başkasının önemsiz bir varolan olmasının da önüne geçilmiş olmaktadır (Sarioğlu, 2021b).

Kaynaklar

- Akdeniz, K. G. (2012). Siborgun Schopenhauer Yazgısı Üzerine Bir Simülasyon Kuramı ve Kritiği. İçinde Y. Yüksel (Ed.), *Şafak Ural'a Armağan*. Alfa Yayıncılık.
- Altın, M. A. (2016). İnsan Bilgisayar Etkileşimi: Mekâna Yansımaları ve Geleceğe Dair Değerlendirmeler. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(2), 54-76.
- Anders, G. (2017). *İnsanın Eskimişliği* (H. Belen & H. Ertürk, Çev.). İthaki Yayınları.
- Aydın, C. (2017). The Postthuman as Hollow Idol: A Nietzschean Critique of Human Enhancement. *Journal of Medicine and Philosophy*, 42, 304327. <https://doi.org/10.1093/jmp/jhx002>.
- Balanuye, Ç. (2008). Beden ve Aşkınlık. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 49-59.
- Bıçak, A. (2015). *Tarih Metafiziği ya da Kendilik Bilinci*. Dergâh Yayınları.
- Chalmers, D. J. (2010). The Singularity: A Philosophical Analysis. *Journal of Consciousness Studies*, 17, 7-65.
- Diş, S. B. (2019b). *Mekanikleşen Hayatta İnsan ve Özgürlük Sorunu*. Çizgi Kitabevi.
- Güven, Ö. (2012). Kant'ta Sayının Temellendirilmesi. İçinde Y. Yüksel (Ed.), *Prof. Dr. Şafak Ural'a Armağan*. Alfa Yayıncılık.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*. (H. Ö. Ökten, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M. (2014). *Metafiziğe Giriş* (M. Keskin, Çev.). Avesta Yayıncılık.
- Joy, B. (2000). *Why The Future Doesn't Need Us?* WIRED. <https://www.wired.com/2000/04/joy-2>.
- Korkmaz, Ö., & Mahiroğlu, A. (2007). Beyin, Bellek ve Öğrenme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 93-104.
- Özdemir, B., & Yıldırım, G. (2019). Dijitalleşen İletişim Ortamlarında Kimlik İnşası ve Benlik Sunumu: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Yeni Medya Elektronik Dergi -eJNM*. 3(3), 178-191.
- Rosi, B. (2021). *İnsan Sonrası* (Ö. Karakaş, Çev.). Kolektif Kitap.

- Sarioğlu. (2020). *Ablâk: İnsan-olma ve İnsan-kalma Bilinci. Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği*. TÜBA Yayınları.
https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/bilim-ve-dusun/TUBA-978-605-2249-46-8_Ch37.pdf.
- Sarioğlu, H. (Direktör). (2021b). *Anlam Arayışı: Felsefe Mi? Hikmet Mi?* Diri Zihin.
<https://www.youtube.com/watch?v=LJWZf7jXc04>.
- Sarioğlu, H. (Direktör). (2021a). *Çağımızın Ahlak Bunalımı. İçinde TRT2 Düşünce İklimi*. <https://www.youtube.com/watch?v=2ZosO9ASpFY>.
- Sartre, J.-P. (1994). *Existentialism and Human Emotions*. Carol Publishing Group.
- Vidler, A., Foucault, M., & Johnston, P. (2014). Heterotopias. *AA Files*, 69, 18-22.
- Zizek, S. (2012). *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi* (Ş. Can, Çev.). Epos Yayıncılık.

Öz: Nesnesini deneyimin yanında tarihsellikten de alan hafıza, insanın eylemlerini bir amaç doğrultusunda biçimlendiren ve ben bilincini oluşturan özel bir olanaştır. Bu açıdan sosyal, kültürel, bilimsel ve düşünsel alanda gerçekleşen değişimler, ahlaki bir varlık olduğu öne sürülen insanın yaşadığı yer ve başkası ile ilişkisini, aidiyetini kuran hafızasını da fazlası ile etkilemektedir. Nitekim mevcut gelişmelere yönelik bir eleştiri mahiyetinde, dönüştürülmeye çalışılan insanın, ontolojik bir zeminde kalacak şekilde bütünlüğünün ön plana çıkarılması ve ahlaki bir varlık olduğuna sürekli vurgu yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda bir öneri olarak Sarioğlu'nun, varlığın ontolojik temellerini dikkate alarak savunmaya çalıştığı ahlaki tutum, hem insanın hafızasına dair kurucu bir analizi içermekte hem de günümüzün şekillenişinde insanın yönelimine bir cevap olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Sarioğlu'nun ontolojik-ahlaki zeminde eleştirisine konu olan insanın, özne (üst/ün/-insan) olarak kendi varlığına dair başlangıç arayışında unuttuğu ya da unutturmaya çalıştığı bütünlüklü yapısı, yine onun ahlaki bir içerik ile hem emanet alma, hem birlikte-olma, hem de aklın kullanımına dair değerlendirmeleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sarioğlu, ahlak, hafıza, özne, bakmak, görmek.

